

- Curtius, Ernst Robert. *European literature and the Latin middle ages*. Princeton 1990.
- Glare, P. G. W. (ed). *Oxford Latin Dictionary*; Oxford University Press 1968.
- Glavičić, Branimir. *Versifikacija hrvatskih latinista*. Split 1996.
- Grant, W. Leonard. *Neo-Latin literature and the pastoral*. Chapel Hill 1965.
- Hardie, Philip. *The Cambridge Companion to Ovid*. Cambridge 2002.
- Hrvatski biografski leksikon*; Zagreb, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1983-2005.
- Ijsewijn, Jozef. *Companion to Neo-Latin studies. Part I: history and diffusion of Neo-Latin literature*. Leuven 1990.
- Kadić, Ante. "Croatian Renaissance". *Studies in the Renaissance* vol 6. 1959.
- Kraye, Jill (ed): *The Cambridge Companion to Renaissance Humanism*. Cambridge 2004.
- Martindale, Charles (ed): *The Cambridge Companion to Virgil*. Cambridge 1997.
- Mastandrea, P. i Tassarolo, L., *POESIS 2: Cd-Rom dei testi della poesia latina*, Zanichelli editore, Bologna 1995.
- Poeti d'Italia in lingua Latina* <http://poetiditalia.sse.unive.it:8080/poetiditalia/index.jsp?lingua=it&country=IT>
listopad 2006.
- Sannazaro, Jacopo. *Latin poetry*. Cambridge, Massachusetts/London 2009.
- Vratović, Vladimir. *Hrvatski latinizam i rimska književnost*. Zagreb 1989.

Jelena Banjac

Nastava klasičnih jezika u zagrebačkoj Klasičnoj gimnaziji od 1886. do 1950.

Klasično obrazovanje u Hrvatskoj postoji otkad su isusovci na našim prostorima organizirali školstvo. Klasična je gimnazija stoljećima bila jedini tip srednje škole ne samo kod nas nego i na ostalim prostorima gdje je postojao isusovački red. Od samog početka institucionalizacije nastave klasičnih jezika od učenika se očekivalo da, uz čitanje klasika, posebnu pozornost posvete ispravnom i okretnom govorenju i pisanju na latinskom ili grčkom jeziku. Da bi se to postiglo učenici su vježbali stil izrađujući pismene sastavke na razne teme, od svakidašnjih životnih potreba i događaja do tema iz lektire koju su čitali. U vremenima koja su uslijedila, budući da je latinski prestao biti jezik državnog i kulturnog života, paralelno s porastom zanimanja za prirodne predmete te s uvođenjem u srednjoškolsku nastavu predmeta poput fizike, matematike i kemije, mijenjale su se zadaće nastave klasičnih jezika. S obzirom da više nije bilo potrebno odgajati učenike vješte u govoru i pismu latinskog jezika, naglasak je bio na što dubljem i svestranijem tumačenju djela antičkih klasika. To je dovelo do smanjenja broja nastavnih sati grčkog i latinskog jezika te je napokon nastava iz klasičnih jezika svedena na poučavanje gramatičkih sadržaja i pravila kako bi se moglo pročitati nekoliko odlomaka klasika.

Društveno-povijesni kontekst Klasične gimnazije u Zagrebu

Klasična gimnazija u Zagrebu – *Collegium Zagradiense* najstarija je ne samo hrvatska, nego i južnoslavenska srednja škola koja kontinuirano djeluje u Republici Hrvatskoj. Utemeljili su je isusovci 3. lipnja 1607. godine. S obzirom da su škole u ono doba posvuda u svijetu služile uglavnom poučavanju latinskog jezika, takva je bila i zagrebačka gimnazija. Latinski jezik bio je nastavni jezik u svim školama. Tada se nije moglo niti pomisliti da bi hrvatski jednom mogao postati nastavni jezik u školi. Prema Zmajloviću (1957.), isusovci su imali do u sitnice razradenu nastavnu i odgojnu osnovu sadržanu u „Ratio atque institutio studiorum societatis Jesu“, koja je vrijedila za sve njihove škole, a propisana je kao službena i definitivna 1599. godine. Po nastavnoj osnovi sadržanoj u „Ratio studiorum“ predavalo se preko stotinu godina.

Još prije ukidanja isusovačkog reda Marija Terezija je nastojala provesti opsežne školske reforme. Već je u rujnu 1777. godine bila pripravna nova školska osno-

va pod naslovom „Ratio educationis totiusque rei litterariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas“. Po novoj je osnovi država imala pravo nadzora nad svim školama i u svim se školama poučavalo po istom planu. Nasljednik Marije Terezije, njezin sin Josip II., proveo je germanizaciju državne uprave, a ona je zahvatila u prvom redu škole. Godine 1784. posebnom je nagodbom navijestio da se, počevši od 1787., svi predmeti u gimnaziji trebaju predavati na njemačkom umjesto na latinskom jeziku. Predavanja na njemačkom jeziku započela su u jesen 1788. Nakon Josipove smrti njegov nasljednik Leopold II. nastojao je ublažiti nezadovoljstvo koje su izazvale pretnice reforme njegova prethodnika. Zato je, između ostalog, ukinuo naredbu o reformi gimnazija, pa je latinski jezik nakon kratkog prekida opet postao nastavnim jezikom, dok se njemački jezik učio izborno. Tako se u škole opet vratio „Ratio educationis“ Marije Terezije. Međutim, kad je popustila germanizacija, sve je snažnije djelovala mađarizacija javnoga života, a to se dakako osjećalo i u školama. Odmah po ukinuću Josipovih reformi, Mađari su zahtijevali da se u škole umjesto latinskog uvede mađarski jezik, pa su uz pomoć Leopolda II. postigli da je u gimnazije u Hrvatskoj uveden mađarski, prvo kao izborni predmet (1792.), a kasnije i kao obvezan (1833.). Hrvatski je sabor 23. listopada 1847. donio jednoglasnu odluku da se u gimnazije umjesto latinskog uvede hrvatski kao nastavni jezik. Taj je zaključak proveden u jesen 1849. kada su profesori zagrebačke gimnazije započeli predavanja svojih predmeta na hrvatskom, umjesto na latinskom

Do najveće promjene u ustrojstvu klasične gimnazije došlo je 1850, kao posljedica osuvremenjivanja odnosa prema potrebama i ulozi škole, istovremenim porastom zanimanja za prirodne predmete. Te je godine u gimnazije uvedena nova naučna osnova nazvana „Nacrt za organizaciju gimnazija i realnih škola“, kao propis tadašnjeg austrijskog ministra prosvjete grofa Lea Thuna.

Pripojenjem Vojne krajine 1881. g., pod upravu vlade je potpalo nekoliko gimnazija krajiškog područja, čitava velika gimnazija u Vinkovcima, srpska velika gimnazija u Karlovcu i druge. Vladu je tada zapala zadaća da uredi jedinstveni program u obama združenim područjima propisavši 1886. g. novu naučnu osnovu za gimnazije, koja je školske godine 1886./87. uvedena i u zagrebačku Klasičnu gimnaziju.

Početak 20. st. ukazala se nužda da se humanistička gimnazija opet donekle reformira i još više približi suvremenim kulturnim potrebama. Reformom se nije kaniilo mijenjati same temelje uređenja gimnazije, nego se nastavu klasičnih jezika nastojalo toliko ograničiti da ne bude na štetu suvremenom općem obrazovanju. Zato je godine 1909. donesen novi plan i program za klasične gimnazije u kojemu su prirodne struke dobile još istaknutije mjesto nego dosada, a sve u skladu s praktičnim potrebama života i općim obrazovanjem učenika. Po tome se planu radilo u klasičnoj gimnaziji sve do kraja I. svj. rata 1918., ali se i poslije toga održao u staroj Jugoslaviji bez nekih bitnijih promjena do 1930. godine.

Godine 1930. za klasičnu gimnaziju je donesen novi nastavni plan i program. Po tome se nastavnom planu u klasičnoj gimnaziji poučavalo sve do početka Drugog svjetskog rata i sloma stare Jugoslavije.

Odmah po završetku rata i uspostave Federativne Narodne Republike Jugoslavije pristupilo se potpunoj reorganizaciji i reformi cjelokupnog školstva, pa je s tim u vezi za šk. god. 1945./46. donesen novi nastavni plan i za klasične gimnazije na području Federalne Republike Hrvatske. Tim je nastavnim planom prema projektu Uredbe o srednjoj školi predviđena sedmogodišnja srednja škola s 3 niža i 4 viša razreda. Budući da je taj plan imao samo privremeni karakter, šk. god. 1946. / 47. su donesene važne izmjene i dopune nastavnog plana za gimnazije i klasične gimnazije: program u nižim razredima klasičnih gimnazija u potpunosti se izjednačio s programom gimnazija, te se prema tome u 4 niža razreda više nije učio latinski jezik. S obzirom da se taj plan pokazao nezadovoljavajućim, već je šk. god. 1948. / 49. za klasičnu gimnaziju propisan novi plan u kojemu je humanistička grupa predmeta donekle opet zauzela svoj prijašnji položaj.

Prema navedenim promjenama koje su se odvijale prilikom donošenja novih nastavnih planova i programa za klasičnu gimnaziju možemo vidjeti da su se promjene nastavnih planova i programa ubrzano odvijale osobito od 1930. nadalje. Od samog osnutka zagrebačke Klasične gimnazije, značajne promjene u nastavnim planovima i programima dogodile su se 1777., 1850., 1909. te 1930. Nakon te godine do promjene nastavnih planova i programa dolazi već 1945., ali i 1946. te 1948. godine. Razlog tome je promjena državnih uređenja, svijest o „zastarjelom“ sustavu obrazovanja te želja za promjenom postojećeg sustava kako bi više odgovarao novonastalim društvenim prilikama i potrebama. Međutim, zbog same brzine mijenjanja programa možemo zaključiti da nikada nije bilo sustavno određeno što bi se trebalo i zašto mijenjati. Zbog toga i dolazi do privremenog izjednačavanja svih gimnazijskih programa (klasičnih i realnih), no vrlo brzo i do njihovog ponovnog razdvajanja.

Ratio atque institutio studiorum societatis jesu

Budući da su osnivači klasične gimnazije bili isusovci, posve je razumljivo da su novootvorenu školu u Zagrebu uredili po istom sustavu po kojemu su u to doba bile uredene isusovačke gimnazije i u ostalim europskim zemljama, tj. po „Ratio atque institutio studiorum societatis Jesu“.

Prema Zmajloviću (1957.), latinski je jezik u isusovačkim gimnazijama bio ne samo glavni predmet, već i nastavni jezik. Svi su se predmeti predavali isključivo na latinskom, a hrvatski se koristio jedino u najnižim razredima, i to samo kako bi se olakšao pristup učenju latinskog, odnosno, u višim razredima, kad su se latinski klasičnici prevodili na hrvatski. Uz latinski se u svim razredima učio vjeronauk, a također i grčki jezik, ali u vrlo ograničenom opsegu. Nastavnim planom nije bio obuhvaćen niti jedan živi jezik, čak niti hrvatski. *Ratio studiorum* je svakom razredu davao jasno određen cilj, tako da se svaki razred razlikovao od prijašnjeg. Gradivo se sistematski nizalo jedno na drugo, od lakšeg prema težem. Cilj je bio kod učenika razviti sposobnost za samostalan rad i kritičko mišljenje. U gimnaziji su se pisale četiri pi-

smene zadaće tjedno, i to ne prijevodi iz vježbenica, nego se zadavala tema koju su učenici morali samostalno obraditi. Predviđenim programom od klasika su se čitali Kornelije Nepot, Ciceron, Cezar, Ovidije, Vergilije, Livije i Salustije.

Ratio educationis totiusque rei litterariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas

Zmajlović (1957.) navodi da su se školski predmeti prema ovoj naučnoj osnovi dijelili u tri kategorije: u prvoj su kategoriji „studiorum materiae universae omnibus necessariae“, dakle predmeti potrebni i obavezni za sve. Među njih su, osim latinskog jezika, spadale još ortografija, kaligrafija, aritmetika i „historia naturalis“ – prirodopis. U drugu su kategoriju pripadali „utilia studiorum argumenta“, tj. korisni predmeti: *historia biblica* – biblijska povijest, *historia Hungarica* – povijest Ugarske, i geografija. Osim tih obaveznih predmeta, postojali su i izborni predmeti u gramatičkim razredima: „studiorum materiae quae non omnibus sed aliquibus iuvenibus necessariae aut utiles sunt“. U te su se izborne predmete ubrajali i grčki jezik i geometrija.

Latinski je jezik i po tom novom nastavnom planu ostao i dalje, kao i u isusovačkoj školi, osnovica nastavnog programa. Već u nižoj gimnaziji najviše se vremena posvećivalo latinskom: od pet školskih sati na dan dva su bila namijenjena samo učenju tog jezika (jedan sat prije i poslije podne). Grčki je jezik bio obavezan predmet samo onim učenicima koji su planirali nastaviti školovanje. Inače je grčki bio izborni predmet, a počinjao se učiti u II. gramatičkom razredu¹. Mogli su ga učiti samo oni učenici koji su u I. razredu imali dobar uspjeh iz latinskog jezika. Grčki se učio i u humanističkim razredima.

Osim latinskog jezika gramatisti su učili još ove predmete: vjeronauk (dva sata tjedno u svakom razredu), aritmetiku (dva sata u svakom razredu), zemljopis (dva sata u svakom razredu), povijest (dva sata u III. razredu), prirodopis (dva sata u svakom razredu), pisanje – kaligrafija i ortografija (dva sata u svakom razredu) i njemački jezik (dva sata u prva dva razreda).

U humanističkim odjeljenjima učili su se sljedeći predmeti: vjeronauk (dva sata u svim razredima), latinski jezik (jedanaest sati u svim razredima, u kojima su se čitali i tumačili rimski klasici), matematiku (dva sata u svim razredima), prirodopis (dva sata u svim razredima), povijest (dva sata u svim razredima), zemljopis (dva sata u svim razredima), logiku (jedan i pol sat u svim razredima), stilistiku (dva sata u svim razredima). Kao izborni predmeti učili su se grčki jezik (dva sata), fizika (dva sata) i osnove prava (dva sata).

¹ Gimnazija je prema *Ratio educationis* imala pet razreda: tri gramatička i dva humanistička (prvi razred, tzv. *parva*, od cijepjen je od gimnazije i pripojen "realci", kao njezin treći razred u kojemu su se učile osnove latinskog jezika). Gramatički razredi trebali su dati mladeži ono temeljno obrazovanje koje je svakom čovjeku potrebno. U humanističkim razredima dobivao se već viši stupanj obrazovanja. Gramatički razredi bili su kao i do tada *principia, grammatica* i *syntaxis*, a humanistički *poetica* i *rhetorica*.

Nacrt za organizaciju gimnazija i realnih škola

Godine 1850. donesena je nova naučna osnova tzv. „Nacrt za organizaciju gimnazija i realnih škola“. Prema *Nacrtu* nova gimnazija više trebala biti praktična latinska škola jer je latinski prestao biti jezik državnog i uopće kulturnog života. Međutim, zdravu i čvrstu osnovu odgoju mladeži i općoj kulturi davalo je čitanje grčkih i rimskih klasika. Zato je novi plan tražio da se umjesto dotadašnjeg upornog vježbanja u latinskom govoru i pismu svestranije tumače izabrana djela rimskih i grčkih klasika.

Prema Zmajloviću (1957.) po novoj su se naučnoj osnovi u gimnaziji učili sljedeći obavezni predmeti: vjeronauk, hrvatski jezik, latinski jezik, grčki jezik, povijest, zemljopis, matematika, prirodopis, fizika i filozofska propedeutika. Latinski se jezik učio u svim razredima, ali ne više u tolikoj mjeri kao prije kada su gimnazijalci sastavljali govore odnosno pjesme na latinskom. Broj sati nastave tjedno kretao se od 24-27. Od ukupno 208 sati na latinski je otpadalo 50, a na grčki, koji se učio od II. razreda, 28. Hrvatski se jezik učio u svim razredima po tri sata tjedno.

Tablica 1. Nastavni plan Klasične gimnazije u Zagrebu za 1850.²

Predmet	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Ukupno
Vjeronauk	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Latinski jezik	8	8	6	6	6	6	5	5	50
Grčki jezik	–	–	5	4	5	5	4	5	28
Hrvatski jezik	3	3	3	3	3	3	3	3	24
Njemački jezik	3	3	2	2	2	2	2	2	18
Zemljopis i povijest	3	3	3	3	3	3	3	3	24
Prirodopis i fizika	2	2	2	3	3	3	3	3	21
Matematika	3	3	3	3	3	4	3	1	22
Filozof. propedeutika	–	–	–	–	–	–	2	2	4
Ukupno	24	24	26	26	27	27	27	27	208

Thunovom je reformom klasična gimnazija postala srednja škola modernog tipa u kojoj su se uglavnom učili svi oni predmeti koji se uče u školi i danas. Humanistički predmeti su i dalje zadržali u planu istaknuto mjesto. Nakon Thunove reforme, u svim se daljnjim nastavnim osnovama za klasične gimnazije broj nastavnih sati klasičnih jezika nastavljao smanjivati.

Naučna osnova Klasične gimnazije u Zagrebu iz 1886.

Godine 1886. donesen je novi nastavni plan i program za klasične gimnazije. U naučnoj osnovi Klasične gimnazije u Zagrebu iz 1886., poznatoj iz *Izvjestaja Kr. gornjogradske velike gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1886./1887.*, uočava-

² Nastavni je plan Klasične gimnazije u Zagrebu preuzet iz *Zbornika naučnih i književno-umjetničkih priloga bivših đaka i profesora zagrebačke Klasične gimnazije za 350 – tu godišnjicu gimnazije*.

mo da je daljnja zamašna promjena u nastavi latinskog jezika učinjena time što je tomu jeziku u I., II. i V. razredu oduzet po jedan sat, i to u I. i II. razredu od osam na sedam sati u korist hrvatskom jeziku, a u V. razredu od šest na pet u korist matematiki.

Tablica 2. Nastavni plan Klasične gimnazije u Zagrebu za 1886.

Predmet	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Ukupno
Vjeronauk	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Latinski jezik	7	7	6	6	5	6	5	5	47
Grčki jezik	–	–	5	4	5	5	4	5	28
Hrvatski jezik	4	4	3	3	3	3	3	3	26
Njemački jezik	3	3	2	2	2	2	2	2	18
Povijest	–	2	2	2	3	4	3	3	26
Zemljopis	3	2	2	2	–	–	–	3	12
Matematika	3	3	3	3	4	3	3	2	24
Prirodopis	2	2	2	–	3	2	–	–	11
Fizika	–	–	–	3	–	–	3	3	9
Logika	–	–	–	–	–	–	2	–	2
Psihologija	–	–	–	–	–	–	–	2	2
Ukupno	24	25	27	27	27	27	27	27	211

Prema detaljnom nastavnom programu Klasične gimnazije u Zagrebu iz 1886./1887. i prema propisanim udžbenicima za nastavu klasičnih jezika (vidi Prilog 1), uočavamo da se od učenika već od prve godine učenja klasičnih jezika, nakon što su savladali osnovna morfološka pravila, očekivala sposobnost prevodenja jednostavnijih tekstova s latinskog ili grčkog jezika na hrvatski i obrnuto. Pismeni radovi bili su sastavni dio nastavnog rada i prema tome su bile uključene u sve etape nastavnog procesa i u sve stupnjeve učenja klasičnih jezika. Praktični je cilj pismenih vježbi bio razvijanje sposobnosti učenika da se pismeno izražavaju u klasičnim jezicima, da se usvoji upotreba leksičkih, gramatičkih i ortografskih elemenata u jezičnom sustavu te da učenici učvrste navike upotrebe navedenih elemenata. U tako koncipiranoj nastavi klasičnih jezika učenici su stjecali gramatičke, leksičke i stilske vještine te povijesne i kulturno-civilizacijske kompetencije.

Nastavni plan i program Klasične gimnazije u Zagrebu iz 1909.

Godine 1909. donesen je novi nastavni plan i program za klasične gimnazije. Prema naučnoj osnovi za Klasičnu gimnaziju u Zagrebu iz 1909., poznatij iz *Izveštaja Kr. gornjogradske velike gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1909./1910.*, vidljivo je da se broj nastavnih sati klasičnih jezika nastavljao smanjivati, tako je latin-

skom jeziku oduzeto sedam sati, a grčkom jeziku tri sata. Proširenje starog nastavnog plana provedeno je tako da je bit humanističke gimnazije ostala doduše sačuvana, ali je ujedno učenicima bilo ostavljeno i dovoljno vremena i za neke druge aktivnosti: učenje stranih jezika, tjelesno obrazovanje i samostalan rad u kojemu mogu doći do izražaja svačije prirodne sposobnosti i sklonosti.

Tablica 3. Nastavni plan Klasične gimnazije u Zagrebu za 1909.

Predmet	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Ukupno
Vjeronauk	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Latinski jezik	6	5	5	5	5	5	5	5	41
Grčki jezik	–	–	5	4	4	4	4	4	25
Hrvatski jezik	4	4	3	3	3	3	3	3	26
Njemački jezik	4	4	3	3	3	3	3	3	26
Zemljopis	3	2	2	2	1	1	1	1	13
Povijest	–	2	2	2	3	4	3	3	19
Matematika	3	3	3	3	4	3	3	2	24
Prirodopis	2	3	–	–	3	3	–	–	11
Fizika	–	–	3	2	–	–	I II 4 2	4	13,11
Kemija	–	–	–	2	–	–	I II – 2	–	2,4
Filoz. propedeutika	–	–	–	–	–	–	2	2	4
Higijena	–	–	–	–	–	–	–	1	1
Gimnastika	1	1	1	1	1	1	2	2	10
Pjevanje	2	2	2	1	1	1	1	1	11
Ukupno	27	28	31	30	30	30	33	33	242

Iz nastavnog programa i propisane lektire iz klasičnih jezika (Prilog 2) uočavamo da je u višim razredima ukinuto sistematsko učenje latinske gramatike, a samim time i prevodenje s hrvatskog na latinski, a uvedene su privatne lektire. Također je uvedeno prevodenje na hrvatski *ex abrupto*. U popisu lektire zamjećujemo da su se umjesto *Urbis Romae viri illustres* u trećem razredu čitali *Vitae Kornelija Nepota*. Iz toga možemo zaključiti da je paralelno s ciljem tumačenja što većeg broja tekstova bilo važno da se čitaju izvorni latinski tekstovi. Osim toga došlo je i do promjene u rasporedu čitanja proze i poezije. Dok su se prema prethodnom planu već od IV. razreda na latinskom čitale proza i poezija, prema novom se planu do VII. razreda čitala samo proza, u VII. razredu samo poezija, a u VIII. i jedno i drugo, uz tekstove suvremenije tematike u izboru iz *Monumenta spectantia historiam Croaticam*.

U nastavi grčkog jezika u V. se razredu čitala samo proza, u VI. samo poezija, a u VII. i VIII. oboje. Na popis lektire dodan je i Aristotel koji se prema prethodnom planu nije čitao. Međutim, uočavamo da se za razliku od prethodnog programa dio lektire iz grčkoga čitao u prijevodu. Također je bitno smanjen broj školskih zadaća i iz latinskog i iz grčkog jezika.

Tablica 4. Broj školskih zadaća godišnje iz latinskog jezika.

Razred	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
1886.	18	30	20	20	20	20	16	16
1909.	6	10	10	10	8	8	6	6

Tablica 5. Broj školskih zadaća godišnje iz grčkog jezika.

Razred	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
1886.	12	20	10	10	10	10
1909.	6	10	8	8	6	6

Od učenika se i dalje očekivala aktivna upotreba klasičnih jezika koja se očitovala kroz prevođenje s hrvatskog na grčki ili latinski jezik. Osim što su na taj način utvrđivali gramatička pravila i leksik, učenici su također su vježbali i izgrađivali stil te su na taj način proširivali svoja stečena znanja. Lektira se i dalje čitala u nastavi latinskog jezika od 3. razreda, a u nastavi grčkog jezika od 5. razreda. Prema popisu lektire uočavamo da su kroz čitavo školovanje bili zastupljeni najznačajniji pisci i djela iz antičke književnosti. Proza i poezija su bile podjednako zastupljene. Također su se podučavale i osnove metrike kako bi učenici bili sposobni čitati rimsku i grčku poeziju u izvornome metru. Uvođenjem prevođenja na hrvatski jezik *ex abrupto* učenici su razvijali sposobnost snalaženja na tekstu bez prethodne pripreme te su imali priliku sva dosad stečena znanja upotrijebiti kako bi što bolje i smislenije shvatili i preveli određeni tekst. Osim jezičnih kompetencija, čitanjem djela iz antičke književnosti učenici su stjecali i književno-povijesne kompetencije.

Nastavni plan i program Klasične gimnazije u Zagrebu iz 1930.

Godine 1930. donesen je novi nastavni plan i program za klasične gimnazije. Zmajlović (1957.) ističe da je taj plan bio vrlo blizak planu tadašnjih realnih gimnazija, s osnovnom razlikom što je u klasičnoj gimnaziji drugi živi jezik koji se učio u realnoj gimnaziji, zamijenjen grčkim, a neki su realni predmeti zastupani s manjim brojem sati kako bi se dobilo dovoljno prostora za relativno velik broj sati latinskog jezika u odnosu prema realnoj gimnaziji (gdje se taj predmet učio samo u 4 viša razreda sa svega 14 sati tjedno). Time je dakako učenicima zagrebačke Klasične gimnazije pružena mogućnost da se za vrijeme školovanja upoznaju gotovo u jednakom opsegu s istim naučnim disciplinama kao i đaci realnih gimnazija. S obzirom na broj nastavnih predmeta, nastavni se plan proširivao tako da je obuhvaćao 18 predmeta, od kojih su 4 bile vještine.

Za latinski je bilo određeno u I., II., V., i VI. razredu po 5 sati tjedno, a u ostalim razredima po 4 sata tjedno, ukupno 36 sati tjedno. Grčki se i dalje počinjao učiti u III. razredu i to s po 4 sata tjedno u svakom razredu, ukupno 24 sata tjedno. Prema tome latinski je spao s 41 sata tjedno na 36 sati, a grčki s 25 na 24 sata tjedno, tako da smanjenje iznosi 6 sati tjedno.

Tablica 6. Tablični prikaz nastavnog plana za grčki i latinski jezik u Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu za 1930.

Predmet	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Ukupno
Latinski jezik	5	5	4	4	5	5	4	4	36
Grčki jezik	-	-	4	4	4	4	4	4	24

U *Izvjescima Klasične gimnazije* od šk. god. 1930./1931. nadalje više nije sadržana naučna osnova, tako da ne znamo što se točno u kojem razredu radilo, no popis udžbenika i dalje postoji. Također, nema popisa školske lektire, već samo privatne. (Prilog 3)

S obzirom na smanjenje broja sati pretpostavljamo da su i zadaće same nastave bile sužene u usporedbi s nastavnim planom i programom iz 1909. godine.

Sačuvan je dio popisa privatne lektire iz grčkog i latinskog jezika (nedostaje popis lektire za VII. razred i dio popisa za VIII. iz latinskog jezika). Već po samome popisu možemo uočiti da se lektira iz latinskog jezika čitala od V. razreda, dok se prema nastavnom planu i programu iz 1909. čitala od III. razreda. Iz grčkog se jezika čitala, prema oba plana i programa, a od V. razreda, bez obzira na to što se prema novom planu smanjena satnica grčkog jezika za jedan sat, lektira je ostala nepromijenjena.

S popisa lektire iz latinskog uklonjeni su Salustije, Plinije, izbor iz Vergilijevih *Georgica* i *Bucolica*, izbor iz Ovidijevih *Tristia*, Tacitov *Agricola*, te je smanjen broj Ciceronovih djela.

Tablica 7. Popis lektire iz latinskog jezika prema promijenjenim programima.

Razred	Šk. god. 1887./1888.	Šk. god. 1910./1911.	Šk. god. 1930./1931.
III.	L'Homond-Holzer, <i>Urbis Romae viri illustres</i>	Kornelije Nepot, <i>Vitae</i>	/
IV.	Cezar, <i>De bello gallico</i> (tri knjige); Ovidije (izbor)	Cezar, <i>De bello gallico</i>	/
V.	Salustije, <i>Bellum lugurthinum</i> ; Ovidije (izbor)	Salustije, <i>Bellum lugurthinum</i> ; Ciceron, <i>In Catilinam I. i IV.</i> , <i>Pro Archia poeta</i>	Izbor iz rimskih klasika I. (proza)
VI.	Livije (dvije knjige); Vergilije (izbor); Ciceron, <i>In Catilinam</i>	Ciceron, <i>Izbor iz retoričkih djela</i> (npr. <i>Pro Milone</i>), <i>Izbor iz filozofskih djela</i> (npr. <i>De officiis</i>); Plinije, <i>Epistulae</i>	Ciceron, <i>Pro Milone</i> , izbor iz filozofskih i retoričkih djela; Plinije, <i>Epistulae</i> (izbor)
VII.	Ciceron, izbor iz <i>Orationes</i> ; Vergilije (izbor)	Ovidije, <i>Metamorphoses</i> (izbor); Vergilije, <i>Aeneis</i> (II. i IV. ili II. i VI.), <i>Ecloga</i> (jedna), izbor iz <i>Georgica</i>	Vergilije (izbor); Ovidije (izbor)
VIII.	Horacije (izbor); Tacit <i>Annales, Agricola</i>	Horacije, izbor iz oda, satira i epistula; Tacit, <i>Annales</i> (o Tiberiju ili Neronu), <i>Dialogus de oratoribus</i> ili <i>Agricola</i> ; <i>Monumenta spectantia historiam Croatiaem</i> (izbor)	Horacije (izbor); izbor iz rimskih klasika I. i II.; Tacit, <i>Dialogus de oratoribus</i>

Tablica 8. Popis lektire iz grčkog jezika prema promijenjenim programima.

Razred	Sk. god. 1887./1888.	Sk. god. 1910./1911.	Sk. god. 1930./1931.
V.	Ksenofont, <i>Chrestomathia</i> (izbor); Homer, <i>Ilijada</i> (I. i II.)	Ksenofont, <i>Chrestomathia</i> (izbor 40-50 str.); Herodot (izbor o perzijskim ratovima, 50-60 odlomaka)	Herodot (izbor); Ksenofont (izbor)
VI.	Homer, <i>Ilijada</i> (izbor); Herodot (izbor o perzijskim ratovima)	Homer, <i>Ilijada</i> i <i>Odiseja</i> (2-3 knj. u izvorniku, ostalo u prijevodu iz čitanke)	Homer (izbor)
VII.	Demosten, (3-4 govora); Homer, <i>Odiseja</i> (izbor do V. knj.)	Demosten (2-3 govora); Prijevod Lisije, Likurga, Eshina i dr. govornika iz čitanke; Platon, <i>Aplogia</i> i <i>Kriton</i>	Demosten (izbor); Platon, <i>Aplogia</i> i <i>Kriton</i>
VIII.	Platon, <i>Aplogia</i> i 2 manja ili 1 veći dijalog; Sofoklo (jedna tragedija); Homer, <i>Odiseja</i> (izbor)	Platon, <i>Dijalozi</i> (izbor); Aristotel (izbor); Prijevod ostatka filozofije iz čitanke; Sofoklo (jedna tragedija); Prijevod ostatka dramskog pjesništva i odabranih lirskih pjesama iz čitanke	Platon, <i>Protagora</i> ; Aristotel (izbor); Sofoklo, <i>Antigona</i>

S obzirom na smanjenje nastavnih sati klasičnih jezika, kao i opsega lektire možemo zaključiti da su i kompetencije samih učenika bile ponešto manje. Budući da se lektira iz latinskog jezika čitala tek od V. razreda, očito je da se gramatičko i leksičko znanje koje je bilo nužno za čitanje, analizu i prijevod teksta određenog za lekturu stjecalo četiri godine, dok su prema prethodnom planu za to bile potrebne dvije godine. Iz toga možemo zaključiti da je polovina plana nastave latinskog jezika, odnosno prva četiri razreda, bila posvećena upravo poučavanju gramatike, dok je druga polovica bila predviđena za čitanje tekstova. Smanjenjem opsega lektire učenici su, osim smanjenih jezičnih i stilskih sposobnosti i vještina, koje su imali priliku steći prevodeći i tumačeći velik broj tekstova, također gubili i mogućnost stjecanja književno-povijesnih kompetencija koje se stječu upravo čitajući autentične tekstove antičkih autora.

Nastavni planovi Klasične gimnazije u Zagrebu od 1945./1946. Do 1952./1953.

U periodu od 1945. do 1952. došlo je do najradikalnijih promjena u nastavi klasičnih jezika. Prema Zmajloviću (1957.), odlučeno je da se, zbog izvanrednih prilika poslijeratnog razdoblja, na sedmogodišnje školovanje prelazi postepeno a kroz to će prijelazno razdoblje škole i dalje imati osam razreda. Tako je i zagrebačka Klasična gimnazija ostala i dalje srednja škola od osam razreda.

Latinski, koji je dotada stalno zauzimao u svim razredima centralno mjesto i za koji je uvijek bio određen najveći broj sati među svim ostalim predmetima, ukinut je u tri najniža razreda. Još je gore prošao grčki jezik: on je postao izborni predmet te se kao takav učio samo od V. do VIII. razreda. Dakle, latinski je jezik reduciran s 36 sati tjedno na svega 16 sati, dok je grčki jezik, za koji je prije bilo određeno 24 sata tjedno, postavši izbornim predmetom zapravo eliminiran iz nastave. Tako velikim smanjenjem broja sati po prvi puta u povijesti klasične gimnazije humanistička je grupa predmeta sasvim potisnuta u pozadinu, a težište obrazovanja je stavljeno na realne predmete sa svim vrstama prirodnih nauka. Time je škola izgubila svoj – dotada bitan – klasično-humanistički karakter i pretvorila se u takozvanu staru realnu gimnaziju onoga tipa kakav je postojao već davno prije rata za vrijeme bivše Jugoslavije. (Zmajlović, 1957.).

U *Izješćima Klasične gimnazije* više ne postoje podaci o programu same nastave. Ne postoji popis udžbenika niti lektire. Nastavni je plan Klasične gimnazije preuzet iz *Zbornika Klasične gimnazije* (1957.).

Tablica 9. Nastavni plan i program Klasične gimnazije u Zagrebu za 1945./1946.

Predmet	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Ukupno
Hrvatski jezik	6	6	6	6	5	5	5	5	44
Ruski jezik	4	3	3	3	3	3	3	3	25
Engleski ili francuski jezik	–	–	–	–	3	3	3	3	12
Latinski jezik	–	–	–	–	4	4	4	4	16
Povijest	2	3	3	3	3	3	3	3	23
Ustav FNRJ	–	–	–	–	–	–	–	1	1
Zemljopis	3	3	3	3	2	2	2	2	20
Astronomija	–	–	–	–	–	–	2	–	2
Prirodopis	3	3	3	–	2	2	2	2	17
Mineralogija i geologija	–	–	–	–	2	–	–	–	2
Matematika	5	4	4	4	4	3	3	3	30
Fizika	–	2	3	3	–	2	2	2	14
Kemija	–	–	–	4	–	–	2	2	8
Filozofija	–	–	–	–	–	–	–	3	3
Povijest umjetnosti	–	–	–	–	1	2	–	–	3
Crtanje	2	2	2	2	–	–	–	–	8
Pjevanje	2	2	–	–	–	–	–	–	4
Tjelesno vježbanje	2	2	2	2	2	2	–	–	12
Ukupno	29	30	29	30	31	31	31	32	243
Grčki jezik (izborni)	–	–	–	–	3	–	–	–	3

Godine 1948./1949. donesen je novi reformirani plan prema kojem se u Klasičnoj gimnaziji kao obavezan predmet opet učio ne samo latinski, nego i grčki jezik; latinski, kao i prije, od I. do VIII. razreda po 3 sata tjedno, ukupno 24 sata, a grčki jezik od IV. do VIII. razreda, te je za njega bilo predviđeno u IV. razredu 4 sata tjedno, u V., VI. i VII. razredu po 3 sata, a u VIII. razredu 2 sata tjedno, ukupno svega 15 sati.

Nakon što su se klasični jezici ponovno uveli u određene razrede, kao i prije prikazanih promjena koje su se počele provoditi od 1945., nastavni je plan Klasične gimnazije u Zagrebu dobio konačan oblik šk. god. 1952./1953.

Tablica 10. Nastavni plan Klasične gimnazije u Zagrebu za 1952./1953.³

Predmet	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Ukupno
Hrvatski jezik	6	5	5	5	5	4	4	4	38
Ruski jezik	–	–	–	–	–	3	3	3	9
Francuski jezik	2	2	3	3	3	–	–	–	13
Latinski jezik	4	4	3	3	3	3	3	3	26
Grčki jezik	–	–	3	4	3	3	3	2	18
Povijest	2	3	3	3	3	3	3	3	23
Ustav FNRJ	–	–	–	–	–	–	–	2	2
Zemljopis	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Prirodopis	3	2	2	2	2	2	–	2	17
Mineralogija i geologija	–	–	–	–	–	–	2	–	2
Matematika	4	4	3	4	3	3	3	3	27
Fizika	–	–	3	–	2	2	2	2	11
Kemija	–	–	–	–	2	3	–	–	5
Filozofija	–	–	–	–	–	–	2	3	5
Povijest umjetnosti	–	–	–	–	–	–	2	2	4
Crtanje	2	2	2	–	–	–	–	–	6
Muzički odgoj	1	1	1	–	–	–	–	–	3
Predvojnička obuka	–	–	–	–	2	2	2	2	8
Ručni rad	1	1	1	–	–	–	–	–	3
Tjelesno vježbanje	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Društveno-moralni odgoj	1	1	1	1	1	1	1	1	8
Ukupno	30	29	34	29	33	33	34	36	258

Od ukupno 258 sati nastave na latinski jezik otpadalo 26 sati, a na grčki 18 sati, svega 44 sata tjedno. Time je za klasične jezike došlo do svojevrsne rehabilitacije, a latinski je jezik po broju sati među ostalim školskim predmetima zauzeo treće mjesto iza hrvatskog (36 sati) i matematike (27 sati). Odnos između humanističke grupe predmeta i prirodnih znanosti u usporedbi s prethodnim planom vidljivo se promijenio, ovoga puta u korist humanističkoj grupi, koja je brojem sati znatno porasla.

Nastavni je plan prema tome u tom pogledu bio bolji od prethodnog, iako još daleko od toga da bi mogao zadovoljiti zahtjevima i potrebama prave humanističko-klasične gimnazije, ali je bila posve očita i njegova slaba strana, a to je prenatrpanost. Do toga je došlo jer je stvoren na bazi kompromisa između gimnazije i klasične gimnazije, tako da su jednostavno predmetima koji se uče u gimnaziji dodana još dva – latinski i grčki jezik. Naravno da u takvim okolnostima nije

niti nastava klasičnih jezika mogla donijeti željene rezultate, pa se brzo osjetila potreba da se i u tom nastavnom planu provedu stanovite promjene kako bi se učenju klasičnih jezika osigurao veći uspjeh, čime se i rasteretilo učeničke obaveze. (Zmajlović, 1957.).

Pretpostavljamo da su se ciljevi i zadaće nastave iz klasičnih jezika smanjili paralelno sa smanjenjem satnice, i to na taj način da već prije ograničena aktivna upotreba latinskog i grčkog jezika sada potpuno nestaje, te glavni zadatak nastave klasičnih jezika postaje, kao i u današnjoj situaciji, snalaženje u tekstu, razumijevanje jezične građe, prevođenje na hrvatski jezik i poznavanje civilizacijskog konteksta. Budući da je broj nastavnih sati smanjen, ograničen je i opseg nastavnih sadržaja koji su se obrađivali. Pretpostavljamo da se najviše promjena osjetilo u popisu obavezne lektire te u broju školskih zadaća. Gramatički su sadržaji ostali isti. Njihov se opseg, naime, nije mogao smanjivati jer su apsolutno svi bili potrebni kako bi se analiziralo, tumačilo i prevelo bilo koje djelo iz antičke književnosti. Međutim, promijenjene su metode učenja. Zbog nedostatka vremena nije se više posvećivalo toliko pažnje ponavljanju i vježbanju naučenog gradiva koje se očitavalo u pisanju na grčkom i latinskom jeziku te prevođenju s hrvatskog na latinski ili grčki jezik, nego je naglasak bio na tumačenju gramatičkih pravila te svladavanju istih na temelju prevođenja na hrvatski jezik. Time su učenici gubili mogućnost aktivne upotrebe savladanih gramatičkih sadržaja jer su ih izvježbavali i koristili samo prilikom prevođenja tekstova. Također, zbog smanjenja opsega lektire, smanjene su i književno-povijesne kompetencije kojima su učenici znali svrstati pisce i tekst u određeni povijesni period, te u znanju o društvenim uređenjima i događajima pojedinog razdoblja kako bi se tekstovi koji se čitaju mogli u potpunosti shvatiti i nadopuniti.

³ Zbornik Klasične gimnazije. 1957.

Prilozi

Prilog 1.

Prema naučnoj osnovi propisanoj u Izvještaju Kr. gornjogradske velike gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1886./1887. nastava iz klasičnih jezika bila je koncipirana na sljedeći način:

Latinski jezik:

1. razred: oblici pravilne sklonitbe i sprege uvježbani prevodjenjem s latinskog na hrvatski i s hrvatskog na latinski; pisanje rieči i učenje naizust; pisanje prijevoda s hrvatskog na latinski; u II. polugodištu 3 školske zadaće na mjesec, svaka od 1 sata.

2. razred: ponavljanje i popunjavanje učiva I. razreda; oblici nepravilni u sklonitbi, rodu i sprezi; najglavnije iz nauka o padežih, *accusativ c. inf.*, *participska konstrukcija*, naročito *ablativ apsolutni*, *gerund* i *supin*; sve to uvježbano prevodjenjem s latinskoga na hrvatski i s hrvatskoga na latinski; pisanje rieči i učenje naizust. Pisanje prijevoda s hrvatskoga na latinski; svakoga mjeseca 3 školske zadaće, svaka od 1 ure.

3. razred: slovnica – 3 ure na nedjelju: glavno iz sintakse sve do glagola po vježbenici s vježbanjem u prevodjenju s latinskoga na hrvatski i s hrvatskoga na latinski.

Čitanje – 3 ure na nedjelju: *Urbis Romae viri illustres* od L' Homonda-Holzera po Marnovu izdanju. Pisanje rieči i učenje naizust. Pisanje prijevoda s hrvatskoga na latinski. Svakoga mjeseca 2 školske zadaće, svaka od 1 ure.

4. razred: slovnica – 2 ure na nedjelju – glavno iz nauka o glagolu po vježbenici s vježbanjem u prevodjenju s hrvatskoga na latinski. Prema koncu II. poljeća *elementarni nauk o prozodiji*, a iz *metrike* *heksametar* i *distih*. Čitanje – 4 ure na nedjelju: *Caesar de bello gallico*, po prilici tri knjige, iz Ovidija po prilici 200 stihova. Pisanje rieči i učenje naizust. Pisanje prijevoda s hrvatskoga na latinski. Svakoga mjeseca 2 školske zadaće, svaka od 1 ure.

5. razred: čitanje – 4 ure na nedjelju: u I. poljeću: *Sallustijev Jugurtha*; u II. poljeću 3 ure Ovidija po izboru, 1 ura nastavak *Salustijeva Jugurthe*.

Slovnica – 1 ura na nedjelju: ponavljanje i popunjavanje sintakse do glagola uz pismeno prevodjenje s hrvatskoga na latinski po vježbenici. Svakoga mjeseca 2 školske zadaće, svaka od 1 ure.

6. razred: čitanje – 5 ura na nedjelju – u I. poljeću: iz Livija 2 knjige; u II. poljeću 4 ure *Vergilija* po izboru, 1 ura *Ciceronov govor protiv Katiline*. Slovnica – 1 ura na nedjelju – ponavljanje i popunjavanje nauka o glagolu uz pismeno prevodjenje s hrvatskoga na latinski po vježbenici. Svakoga mjeseca 2 školske zadaće, svaka od 1 ure.

7. razred: čitanje – 4 ure na nedjelju – u I. poljeću: *Ciceronov jedan veći ili dva manja govora ili jedan od manjih filozof. spisa*; u II. proljeću: nastavak *Vergilija* po

izboru. Slovnica – 1 ura – vježbanje u slovnici i stilistici s pismenim prevodjenjem s hrvatskoga na latinski po vježbenici. Svakoga proljeća 8 školskih zadaća, svaka od 1 ure.

8. razred: čitanje – 4 ure na nedjelju – I. poljeće: *izabrana Horatijeva carmina*, *epode*, *satire* i *epistule*; u II. proljeću: *veći dielovi Tacitovih Annala* ili *Agricola* uz manje dielove iz *Annala*. Slovnica – 1 ura na nedjelju – vježbanje u slovnici i stilistici s prevodjenjem s hrvatskoga na latinski po vježbenici. Svakoga poljeća 8 školskih zadaća, svaka od 1 ure.

Propisani udžbenici i lektire:

Slovnica latinska od I. – VIII. razreda, Pavec

1. razred: M. Divković, *Latinske vježbe za I. gim. razred*

2. razred: M. Divković, *Latinske vježbe za II. gim. razred*

3. razred: a) L' Homond-Holzer po Marnu, *Urbis Romae viri illustres*

b) Žepić, *Hrvatske zadaće o skladnji lat. jezika I. dio*

4. razred: I. poljeće: a) Prammer, *Caesar de bello gallico*

b) Žepić, *Hrvatske zadaće o skladnji lat. jezika II. dio*

II. poljeće: a) Prammer, *Caesar de bello gallico*

b) Jurmić, *Izabrane pjesme P. Ovidija* 200 stihova

c) Žepić, *Hrvatske zadaće o skladnji lat. jezika II. dio*

5. razred: I. poljeće: a) Fr. dr. Maiksner, *Sallustijev Jugurtha*

b) Fr. dr. Maiksner, *Latinska vježbenica I. dio*

II. poljeće: a) Fr. dr. Maiksner, *Latinska vježbenica II. dio*

b) Jurmić, *Izabrane pjesme Ovidija*

6. razred: I. poljeće: a) Zingerle, *Livius*

b) Fr. dr. Maiksner, *Latinska vježbenica II. dio*

II. poljeće: a) Hoffmann, *Vergilius, Aeneis*

b) Cicero, *In Catilinam* I. or.

c) Fr. dr. Maiksner, *Latinska vježbenica II. dio*

7. razred: I. poljeće: a) *Ciceronis orationes*

b) Fr. dr. Maiksner, *Latinska vježbenica za 7. i 8. razred*

II. poljeće: a) Hoffmann, *Vergilius*

b) Fr. dr. Maiksner, *Latinska vježbenica za 7. i 8. razred*

8. razred: I. poljeće: a) Petschenig, *Horatius*

b) Fr. dr. Maiksner, *Latinska vježbenica za 7. i 8. razred*

II. poljeće: a) *Tacitus*

b) Fr. dr. Maiksner, *Latinska vježbenica za 7. i 8. razred*

Grčki jezik:

3. razred: *nauk o oblicih do perfekta; učenje rieči naizust, prevođenje grčke početnice i pisanje prijevoda s hrvatskoga na grčki. U II. poljeću svakoga mjeseca 2 školske zadaće, svaka od 1 ure.*

4. razred: *ponavljanje učiva III. razreda; nastavak od perfektne osnove. Glagoli na „mi“. Nepravilni glagoli. Iz sintakse do padeža. Učenje rieči naizust. Prevođenje primjera iz početnice i pisanje prijevoda s hrvatskoga na grčki. Svakoga mjeseca 2 školske zadaće, svaka od 1 ure.*

5. razred: *čitanje – 4 ure na nedjelju – u I. poljeću: izbor iz Xenofontove hrestomatije, što više iz Anabase; u II. poljeću: Homerova Ilijada I. i II. pjevanje. Slovnica – 1 ura na nedjelju – nauk o padežih s pismenim prevođenjem iz početnice. Učenje rieči i pojedinih kraćih dielova naizust. Svakoga mjeseca 1 školska zadaća od 1 ure.*

6. razred: *čitanje – 4 ure na nedjelju – u I. poljeću: izabrani dielovi Ilijade 4-5 pjevanja; u II. poljeću: dielovi iz Herodotove poviesti o perzijskih ratovih. Slovnica – 1 ura na nedjelju – ostatak grčke sintakse s pismenim prevođenjem iz početnice. Učenje rieči i pojedinih kraćih dielova naizust. Svakoga mjeseca 1 školska zadaća od 1 ure.*

7. razred: *u I. poljeću: 3-4 manja govora Demosthenova; u II. poljeću: izabrani dielovi Odysseje, do 5 pjevanja. Svakoga mjeseca 1 školska zadaća od 1 ure.*

8. razred: *I. poljeće: Platonova Aplogia i 2 manja dialoga ili 1 veći; u II. poljeću: 1 Sofoklova tragedija, a po tom čitanje odlomaka iz Odysseje. Svakoga mjeseca 1 školska zadaća od 1 ure.*

Propisani udžbenici i lektire:

Slovnica grčka od III. – VIII. razreda, Curtius-Petračić

3. razred: Schenkl-Musić, *Grčka početnica*

4. razred: Schenkl-Musić, *Grčka početnica*

5. razred: I. proljeće: a) Schenkl-Jurmić, *Chrestomathia iz Xenophonta*

b) Schenkl-Musić, *Grčka početnica*

II. proljeće: a) Zechmeister-Scheindler, *Iliada*

b) Schenkl-Musić, *Grčka početnica*

6. razred: I. proljeće: a) Zechmeister-Scheindler, *Iliada*

b) Schenkl-Musić, *Grčka početnica*

II. proljeće: a) Wilhelm, *Herodot*

b) Schenkl-Musić, *Grčka početnica*

7. razred: I. proljeće: Pauly, *Demosthen*

II. proljeće: *Odyssea*

8. razred: I. proljeće: Krat, *Plato*

II. proljeće: Sepochles, *Odyssea*

Prilog 2.

Prema naučnoj osnovi iz Izvještaja Kr. gornjogradske velike gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1909./1910. nastava iz latinskog i grčkog jezika bila je raspoređena na sljedeći način:

Latinski jezik:

1. razred: *oblici pravilne sklonidbe i sprege uvježbani prevođenjem s latinskog na hrvatski i s hrvatskog na latinski; pisanje riječi i učenje napamet; pisanje prijevoda s hrvatskog na latinski; u II. polugodištu 1 školska zadaća na mjesec.*

2. razred: *ponavljanje i popunjavanje učiva I. razreda; oblici nepravilni u sklonidbi, rodu i sprezi; najglavnije iz nauka o padežih, accusativ c. inf., participska konstrukcija, naročito ablativ apsolutni, gerund i supin; sve to uvježbano prevođenjem s latinskoga na hrvatski i s hrvatskoga na latinski; pisanje riječi i učenje naizust. Pisanje prijevoda s hrvatskoga na latinski; svakoga mjeseca 1 školska zadaća.*

3. razred: *slovnica – 3 ure na nedjelju: glavno iz sintakse sve do glagola po vježbenici s vježbanjem u prevođenju s latinskoga na hrvatski i s hrvatskoga na latinski. Čitanje – 3 ure na nedjelju: izabrani životi iz Kornelija Nepota (Vitae) u izdanju dra. Julija Golika. Svaki mjesec treba bar jedan sat odrediti za čitanje ex abrupto.*

Pisanje riječi i učenje naizust. Pisanje prijevoda s hrvatskoga na latinski. Svakoga mjeseca 1 školska zadaća.

4. razred: *slovnica – 2 ure na nedjelju – glavno iz nauka o glagolu po vježbenici s vježbanjem u prevođenju s hrvatskoga na latinski. Prema koncu II. polugodišta elementarni nauk o prozodiji, a iz metrike heksametar i distih. Čitanje – 3 ure na nedjelju: Caesar de bello gallico, po prilici tri knjige. Svaki mjesec treba jedan sat provoditi ex abrupto. Pisanje riječi i učenje naizust. Pisanje prijevoda s hrvatskoga na latinski. Svakoga mjeseca 1 školska zadaća.*

5. razred: *u I. polugodištu: Salustijev Jugurtha; u II. polugodištu: Ciceronov I. i IV. govor in Catilinam i pro Archia poeta. Iz književne povijesti partije o Salustiju i Ciceronu, osobito o njegovim govorima. Uz čitanje pisaca treba pripadom usavršavati i proširivati gramatičko znanje učenika. Svaki mjesec ima se bar jedan sat prevoditi ex abrupto. Učenici treba da se bave i privatnom lektirou grčkih i rimskih klasika uz zgodne upute učitelja. Kod čitanja kratko tumačenje potrebnih realija iz starina i mitologije; na koncu polugodišta treba, što se kod čitanja iz starina i iz mitologije uzelo, složiti u cjelinu i obnoviti. Svakog polugodišta 4 školske zadaće, i to prijevodi na hrvatski iz onih latinskih pisaca, koji se u ovom razredu čitaju.*

6. razred: *u I. polugodištu: jedan veći govor Ciceronov (na pr. pro Milone) i izabrani dijelovi iz retoričkih djela Ciceronovih; u II. polugodištu: izabrani dijelovi iz filozofskih spisa Ciceronovih (osobito De officiis) i kulturno znatnije Plinijeve Epistule. Iz književne povijesti: Ciceron uopće i najpotrebnije o Pliniju. Usavršavanje grama-*

tičkoga znanja, čitanje *ex abrupto* i privatna lektira u latinskom kao u V. razredu. 4 školske zadaće na polugodište, i to prijevodi na hrvatski kao u V. razredu.

7. razred: u I. polugodištu: Ovidije (u prvom redu *Metamorfoze*); u II. polugodištu: II. i IV. ili II. i VI. pjevanje Vergilijeve Enejide, ostalo u prijevodu; zatim jedna ekloga i koja ljepša epizoda iz *Georgika* u originalu. Iz književne povijesti: Ovidije i Vergilije, karakteristika njihovih djela, osobito Enejide. Gramatičko i stvarno tumačenje kao u V. i VI. razredu, isto tako čitanje *ex abrupto*. 4 zadaće na polugodište kao u V. i VI. razredu.

8. razred: u I. polugodištu: Horacije (nekoliko ponajljepših oda, jedna satira i što više epistula), a u II. polugodištu Tacitovi anali (o Tiberiju ili Neronu) i *Dialogus de oratoribus* ili *Agricola*, zatim *Monumenta spectantia historiam Croaticam* u izboru. Iz književne povijesti: Horacije, Tacit i pregled cijele literature rimske. Gramatičko i stvarno tumačenje, pa čitanje *ex abrupto* kao u V., VI., i VII. razredu. 3 zadaće na polugodište kao u V., VI. i VII. razredu.

Grčki jezik:

3. razred: oblici do perfekta; učenje rieči naizust, prevođenje grčke početnice i pisanje prijevoda s hrvatskoga na grčki. U II. polugodištu svakoga mjeseca 1 školska zadaća.

4. razred: ponavljanje učiva III. razreda; nastavak od perfektne osnove. Glagoli na „μ“. Nepravilni glagoli. Iz sintakse do padeža. Učenje rieči naizust. Prevođenje promjera iz početnice i pisanje prijevoda s hrvatskoga na grčki. Svakoga mjeseca 1 školska zadaća.

5. razred: u I. polugodištu: Ksenofont (iz hrestomatije 40-50 strana ponajviše iz *Anabaze*) s literarnim uvodom o tom piscu. U II. polugodištu: izabrani dijelovi iz Herodotove povijesti o perzijskim ratovima, po prilici 50-60 poglavlja. Iz književne povijesti: kratka povijest grčke historiografije. Usavršivanje i proširivanje gramatičkog znanja, prevođenje *ex abrupto* i privatna lektira. Svakog polugodišta 4 školske zadaće, i to prijevodi na hrvatski iz onoga grčkog pisca, koji se u razredu čita.

6. razred: u I. polugodištu: Homerova *Ilijada*; u II. polugodištu: Odiseja, iz obojega izabrani dijelovi (2-3 pjevanja) u originalu, s tim u savezu u prijevodu, što je iz *Ilijade* i *Odiseje* u čitanci a nije se čitalo u razredu, s naznakom točna i suvisla sadržaja ostalih partija. Iz književne povijesti: o Homeru i njegovim pismima. 4 zadaće na polugodište.

7. razred: u I. polugodištu. 2-3 manja govora Demostenova u izvorniku; u prijevodu ono, što je u prijevodnoj čitanci od Lisije, Likurga, Eshina i drugih grčkih govornika. Iz književne povijesti: pregled grčkog govorništva. U II. polugodištu: *Platonova Aplogija* i *Kriton*. Iz književne povijesti: uvod u povijest grčke filozofije. 3 zadaće na polugodište.

8. razred: u I. polugodištu: nastavlja se čitanje Platonovih dijaloga uz odabrane dijelove iz Aristotela; u prijevodu ono, što je iz filozofije u prijevodnoj čitanci; iz književne povijesti: povijest grčke filozofije. U II. polugodištu: 1 Sofoklova tragedija u izvorniku; u prijevodu ono, što je iz dramatskoga pjesništva u prijevodnoj čitanci, zatim čitanje odabranih lirskih pjesama u prijevodnoj čitanci. 3 zadaće na polugodište.

Lektira

Latinski jezik:

3. razred: Cornelius Nepos, *Vitae*: 1. *Miltiades* (1), 2. *Themistocles* (2), 3. *Alcibiades* (6), 10. *Hannibal* (22), 11. *Atticus* (25).

4. razred: C. Iulius Caesar, *De bello Gallico*. I., II., IV.

5. razred: C. Sallustius Crispus, *Iugurtha*; 2. polugodište: M. Tullius Cicero, *In Catilinam* I., IV., *Pro Archia poeta*

6. razred: M. Tullius Cicero, *Pro Milone*. Izbor iz retoričnih djela: *De oratore* I. 8, 30-34; 11, 48-54; 12; 13, 55-16, 73; 31, 137-34, 159; II. 18, 75-76; 43, 182-53, 216. *Brutus* 6, 25-13, 52. *Orator* 4, 14-5, 19. *De optimo genere oratorum* 1, 1-7, 23. II. polugodište: Izbor iz filozofijskih spisa: *De officiis* I. 4, 11-14; 10, 31-11; 16, 50-17, 58; 22, 74-78; 25, 85-26, 91; 28, 101-31, 114; 42, 150-45, 160; III. 10, 40-33, 121.

C. Plinius Caecilius Secundus, Izbor iz listova: 2., 3., 5., 9., 10., 12., 14., 16., 20., 21., 24., 28., 29., 32., 33.

7. razred: P. Ovidius Naso, *Tristia*: 1., 2. *Ex Ponto*: 1. *Fasti*: 5., 6., 8., 10., 13., 14. *Metamorphoses*: 1., 2., 3., 9., 10., 14., 16., 17., 22., 23. II. polugodište: P. Vergilius Maro, *Aeneis*: II., VI. *Bucolica*: I., V., IX. *Georgica*: II. 136-176., 458-542. IV. 149-227.

8. razred: Q. Horatius Flaccus, *Carmina*: I. 1., 3., 4., 14., 18., 22., 37. II. 3., 6., 7., 10., 14., 18. III. 1., 2., 3., 8., 30. IV. 7., 15.

Satyrae: II. 6.

Epistulae: I. 1., 2., 10., 13., 16., 20. II. 1., 3. (u izboru). II. polugodište: C. Tacitus, *Dialogus de oratoribus*. *Annales (Nero)*. *Documenta spectantia historiam Croaticam*: 5., 6., 8., 10., 13., 15., 16.

Grčki jezik:

5. razred: Xenophon, *Anabasis*: 1 (1.1); 2 (1., 2., 14-18); 4 (1., 4., 11-18); 6 (1., 6., 1-11); 7 (1., 8., 1-29); 8 (1. 9); 13 (III. 1., 1-8, 11-14); 15 (III. 2., 7-39; 3., 1.); 24 (IV. 7., 19-27). *Cyrupaedia*: 1 (1., 2., 2-15); 3 (VII. 2). *Memorabilia* 2 (II. 1., 21-34).

II. polugodište: Herodotus V. i VI. (u izboru).

6. razred: Homerus, *Ilias* I., X., XXII. II. polugodište: *Odyssea*: I., VI., XXII.

7. razred: Demosthenes, *De pace, Philippica* I., III. II. polugodište: Plato, *Apologia, Crito*.

8. razred: Plato, *Phaedo*. Aristoteles (u izboru). II. polugodište: Sophocles, *Antigona*.

Prilog 3.

U *Izvjeshćima Klasićne gimnazije* od školske godine od 1930./1931. nadalje više nije sadržana naućna osnova, tako da ne znamo što se toćno u kojem razredu radilo, no popis udžbenika i dalje postoji. Također, nema popisa školske lektire, već samo privatne.

Udžbenici i ćitanke:

Magarašević, *Liber Latinus 1* (1. razred)

Ećimović, *Latinska vježbenica za II. razred*

3. razred:

Golik, *Latinska gramatika*

Ćolić, *Latinska ćitanka*

Schenkl-Musić, *Grćka početnica*

Musić, *Gramatika grćkog jezika*

4. razred:

Golik, *Latinska gramatika*

Ćolić, *Latinska ćitanka*

Schenkl-Musić, *Grćka početnica*

Musić, *Gramatika grćkog jezika*

5. razred:

Perinović, *Izbor iz rimskih klasika*, I. dio: Proza

Musić, *Izbor iz povijesti Herodotove*

Rac, *Izbor iz spisa Ksenofontovih*

6. razred:

Kuzmić, *Ciceronov govor za Milona*

Golik, *Izbor iz retorićkih i filozofskih djela Ciceronovih*

Golik, *Izabrani Plinijevi listovi*

Majnarić, *Izbor iz Homera*

7. razred:

Kuzmić, *Vergilije u izboru*

Rac, *Izbor iz djela Ovidijevih*

Musić, *Demostenovi govori*

Kuzmić, *Platonova Aplogia i Kriton*

8. razred:

Golik, *Izabrane pjesme Kv. Horacija*

Kuzmić, *Tacitov Razgovor o govorništvu*

Perinović, *Izbor iz rimskih klasika*, I. i II. dio

Kuzmić, *Platonov Protagora*

Musić, *Odabrani dijelovi iz Aristotela*

Kuzmić, *Sofoklova Antigona*

Privatna lektira:

Latinski jezik:

5. razred: Božić Ljubica: M. Tullius Cicero: *Oratio in Catilinam secunda*; Kogoj Verena: M. Tullius Cicero: *Oratio in Catilinam tertia*; Belović Mario: Ciceron: *In Verrem IV*; Berkeš Eva: Ciceron: *Pro P. Sestio*; Gomboš Klara: Ciceron: *De optimo genere oratorum*; Šimunić Zvonimir: Ciceron: *Pro rege Deiotaro*; Torbar Stjepan: *De imperio Cn. Pompei*

6. razred: Adam Krešimir: Ovidius, *Fast.* I 176-288; Danić Miodrag: Ovidius, *Epist. ex Ponto* II 1; Gotlib Natalija: Ovidius, *Met.* IV 55-166; Jadro Branimir: Ciceron: *De senectute* 1-5; Ječmen Jaroslav: Ovidius, *Met.* I 163-243, *Fast.* II 533-566; Martekini Petar: Ovidius, *Fast.* I 63-175; Stefanović Nevenka: Ovidius, *Met.* V 402-571; Šoten Branko: Ovidius, *Fast.* III 523-656; Vilček Miroslav: Ovidius, *Met.* I 1-75

7. razred: nije sačuvan popis

8. razred: samo dio popisa: Bohaček Nenad: Tacit, *Agrikola*, 1-5; Hafner Dagmar: Horacije, *Poslanica Pizonima*

Grčki jezik:

5. razred: Hribar Ivan: Tukididov *Peloponeski rat*, *Strašan svršetak u kamenolomima*; Torbar Stjepan: Iz Sv. Pisma, *Jakovljevi sinovi dolaze u Egipat i Mudraci s Istoka*

6. razred: Alaupović Petar: *Odiseja VI*; Brajković Nevenka: *Ilijada XVIII*; Egri Elvira, *Ilijada XXII*; Kaufman Ema: *Ilijada III*; Prašek Vladislav: *Ilijada XX*; Pavlin Sonja: *Odiseja XIX*.

7. razred: Ferić Višnja: Demostenov III *Olintski govor*; Golner Nada: Demostenov *Govor o miru*; Ivišić Radovan: Demostenov *Govor o viencu* 1-95

8. razred: Šafar Zorka: Sofoklo, *Edip na Kolonu*, II čin; Štambuk Juraj: Sofoklo, *Antigona*, I čin; Bajer Vera: Sofoklov *Ajant*; Usmijani Alma: Platonov *Protagora* (1-30)

Literatura:

Izvještaj Kr. gornjogradske velike gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1886./1887. Zagreb. 1886.

Izvještaj Kr. gornjogradske velike gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1909./1910. Zagreb. 1910.

Izvještaj Državne prve klasične gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1930./1931. Zagreb. 1932.

Zmajlović Zvonimir. 1957. Nastavni plan i program Klasične gimnazije i njegov razvoj u 350 godina. *Zbornik naučnih i književno-umjetničkih priloga bivših đaka i profesora zagrebačke Klasične gimnazije o 350-godišnjem jubileju*. 99 – 127.

Andrea Luetić

Terencija

Portret Ciceronove supruge
– rimske matrone

Uvod

Kada bi bilo moguće detaljno opisati život obične rimske žene, njezina bi biografija dala sliku općenitih uvjeta u kojima je Rimljanica živjela u antičko doba. Nažalost, takav je opis nemoguće detaljno razraditi. Budući da u sačuvanim antičkim djelima nedostaju informacije koje bi pomogle rekonstrukciji biografije slavne rimske žene koje su živjele u to doba, na primjer Rimljanke plemenita roda, slavne rimske matrone, žene ili majke Rimljana koji su obnašali najveće državne dužnosti, nerealno je očekivati da postoje informacije pogodne za uvid u život obične žene od rođenja do smrti, bilo da je slobodna žena, oslobođena robinja ili robinja.¹ Razlog što ne postoje izvori u kojima nalazimo odgovore na ova pitanja je to što Rimljani nisu pridavali važnost životu žene kojeg god staleža ona bila, zato što su smatrali da nitko ne bi bio zainteresiran čitati o tome. Svaka je žena živjela u dubokoj sjeni koju joj je nametnula djelomično okolina, a djelomično ona sama sebi. Smatralo se nedoličnim uzdizati ženine vrline jer su njezine nadarenosti i sposobnosti mogle pronaći mjesto samo unutar kuće. Iako nitko osim najbližih rođaka nije smio znati ništa o njezinim vrijednostima i zaslugama, a članovi su obitelji bili jedini koji su smjeli govoriti drugima o njoj, postoje primjeri muškaraca koji su uzdizali vrline običnih žena dopuštajući da svijet o njima čuje.²

Svetonije u svom djelu *De vita Caesarum* spominje nadgrobni govor koji je Gaj Julije Cezar održao u čast svoje tete Julije. U tom govoru uzdiže njezino slavno porijeklo: „*Amatae meae Iuliae maternum genus ab regibus ortum, paternum cum diis immortalibus coniunctum est. Nam ab Anco Marcio sunt Marcii Reges, quo nomine fuit mater; a Venere Iulii, cuius gentis familia est nostra. Est ergo in genere et sanctitas regum, qui plurimum inter homines pollent, et caerimonia deorum, quorum ipsi in potestate sunt rege.*“³ („Rod moje tete nastao je od kraljeva s majčine strane i od besmrtnih bogova s očeve strane. Naime, od Anka Marcija potječu kraljevi Marciji a tog je imena bila majka, a od Venere Julijevci, čijeg je roda bila naša obitelj. Da-

¹ Usp. Fraschetti, A. (prev. Linda Lappin): *Roman Women*, Chicago, The University of Chicago Press, 2001., str. 2.

² Usp. isto: str. 2.

³ Trankvil, G. S.: *De vita Caesarum: Divus Iulius*, 6., preuzeto s: <http://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.caesar.html#6>, 13. 09. 2011.